

УДК 746.1(477.51)

Н.М. Телегей

**ТРАДИЦІЙНЕ ТКАЦТВО СЕМЕНІВСЬКОГО
ТА НОВГОРОД-СІВЕРСЬКОГО РАЙОНІВ
(ЗА ЕКСПЕДИЦІЙНИМИ
МАТЕРІАЛАМИ ДНЦЗКСТК)**

У статті розглянуто традиційні ткани вирази Семенівського та Новгород-Сіверського районів. Висвітлено особливості художнього оздоблення та технологічні процеси створення інтер'єрних тканин, поширених у першій половині ХХ ст. На основі зібраних польових етнографічних матеріалів, джерел та наукової літератури вивчено та досліджено традиційне ткацтво у межах означеної території. Виявлено орнаментальні особливості тканого декору, їхню залежність від технік виконання. Ткацтво досліджуваного регіону – це унікальне мистецьке явище, яке потребує збереження для майбутніх поколінь.

Ключові слова: тканина, ткацтво, пряжа, рушник, настільник, ткацький верстат.

Ткацтво було невід'ємною частиною традиційного побуту жителів Семенівського та Новгород-Сіверського районів Чернігівської області. Виготовленням одягових та побутових тканин займалися майже в кожній родині.

Останнім часом вивченню домотканих тканин та техніки їх виготовлення приділяється значна увага з боку науковців: О. Никорак у праці «Українська народна тканина ХІХ–ХХ ст.» [4] висвітлила особливості інтер'єрних тканин західної території України; робота Ю. Лашука [2] присвячена видам декоративних тканин, що були поширені на території Правобережного Полісся; особливості художнього оздоблення текстильних виробів досліджено в монографії Р. Захарчук-Чугай «Народне декоративне мистецтво Українського Полісся» [3]; технологічні процеси виготовлення тканини описано в книзі «Полесьє. Матеріальна культура» [7] А.Н. Курілович та А.Т. Нестер у розділі, присвяченому ткацтву.

Розкриття теми оздоблення тканин виробів зустрічаємо в наступних роботах: характерну своєрідність орнаменталії описано в монографії М. Селівачова [6] «Лексикон української орнаментики»; різноманіття оздоблення рушників представлено в праці Л. Орел [5] «Український рушник». У цих роботах висвітлюються особливості створення тканини на території України або в цілому, або Правобережного Полісся. Проте, уявлення про традиції ткацтва на Поліссі є неповними без дослідження його особливостей на Лівобережжі.

Джерельну базу статті складають, окрім уже опрацьованих науковцями матеріалів, експедиційні записи, зібрані Державним науковим центром захисту культурної спадщини від техногенних катастроф у 2019 році від людей, що проживають на територіях Семенівського та Новгород-Сіверського районів. Традиційно тут жінок, які створювали ткани вирази, називали *ткахами* (с. Лосівка) та оцінювали відповідно до їхньої майстерності.

Для виготовлення ткани у власних господарствах вирощували переважно коноплі. Льон, як волокнисту культуру, масово почали сіяти лише з появою колгос-

пів. Найпоширенішим був льон-довжик (с. Костобобрів). Волокнисті рослини сіяли навесні («*А весной сеяли льон*» (с. Костобобрів) чоловіки або жінки в залежності від сімейного розподілу праці. Коли льон досягав, його виривали, в'язали в снопи та просушували на полі або болоті, щоб насіння достигло. Далі, за допомогою пра-ча, вибивали насіння, а льон стелили по сінокосах або стерні для вилежування.

Коноплі, на відміну від льону, поділялися на *замашки* (чоловічу рослину) та *коноплі* (жіночу рослину), які мали різний вегетативний період та неоднакову товщину волокна. Жовті стебла конопель виривали вручну та вимочували у водоймі або у прорізах від викопаного торфу. Снопи конопель клали на воду, прикладаючи поверх дерном або гіллям для повного занурення рослини: «*Палками такими, щоб яни не випливали. Тако груз такий лажили, і йон не впливав*» (с. Костобобрів). Стебла знаходилися у воді декілька днів. За цей час вони ставали м'якшими і розділялися на волокна. Потім їх витягали та ставили для стікання води та просушування: «*Ставляли такими на чотири штуки, а таді вже тоє, як он падсох, таді бралі вже на двор і у каго вже бані та-кіє, туда клалі, сушилі. Хто може на палатках, такіє палатки, панастілать, вано висахне*» (с. Костобобрів). Після двох тижнів вилежування льону або вимочування конопель стебла підсушували в бані або на печі. У деяких селах у хаті сушили тільки замашки, оскільки їх обробляли літом.

Наступний етап робіт – очистка волокна від костриці. Традиційно сухі стебла льону або конопель м'яли на терниці (*мяльнице*) та витріпували за допомогою *трипачки*. Готове волокно скручували *пуцнями* (с. Лосівка) або *куклами* (с. Камінська Слобода), які складали та перев'язували жменю того ж волокна.

Коноплі для пом'якшення додатково м'яли ногами. Робили це завжди біля печі, адже під час цього процесу з долівки піднімався пил, що частково витягувався в пічний комин. Часто таку роботу виконували діти.

Очищене волокно, яке ще містило незначну кількість костриці, вичісували на гребені гребінкою, що позбавляло його сміття і *пакулі* (короткого волокна) (с. Хотіївка) та формувало мичку для прядіння.

Пряли переважно на прядках, які купували у майстрів. У деяких селах коноплі пряли лише на веретені з гребеня або кужілки. Такий поділ був зумовлений товщиною волокна. З тонкого чистого волокна пряли на основу, а менш якісне використовували для виготовлення товстішої пряжі – *валу*.

До прядки пряли на веретені з *гребеня* або *кужілки*, на яку кріпили вичесану мичку волокна: «*І на веретені пряли. Ну на веретені пряли тую із авечок вовну*» (с. Іванівка).

Коли допрядалася мичка, у кінці за гребенем лишалася частина волокна, яку називали *клок* (с. Блистова) або *хлоп* (с. Леонівка).

Готові напрядені нитки просушували та змотували в

тугі клубки за допомогою *юрка*. Всередину клубка клали *клочья*, папір або шматок тканини, у яких замотували трохи цукру для дітей, щоб зацікавити їх у допомозі при снуванні. При мотанні клубка створювалися смуги, які називали *часовка* (с. БлISOва) або *чашка* (с. БлISOва).

Наступний етап у процесі виготовлення тканини – снування. Воно відбувалося в хаті, інколи на вулиці. Для цього у стіні прокручували отвори, в них вставляли кілки або прибивали (чи ставили) по кутах стіни бруси, в яких уже були вкручені кілки. Такий пристрій називали *сновницею* (с. Погорільці) або *снудей* (с. Іванівка). У с. Карповичі отримано інформацію про снування не з клубків, а зі спеціального пристрою – *мотовила*, на якому були змотані нитки з катушок. Снувати з такого пристрою на територіях Семенівського району почали з середини ХХ ст., але через те, що у 1960-х роках ткати у селах перестали, він не набув великого поширення.

При снуванні одиницею вимірювання довжини була губа, яка мала довжину в залежності від розташування кілків приблизно від 5-ти до 8-ми метрів. Найчастіше снували від 5-ти до 10-ти губ. За вагою клубка могли визначити кількість наснованих губ: «*Звешут на кантер, як тонкіє ниткі, багата снуют, а як тавстиє, дак ані ж меньше кладуть тади*» (с. Хотіївка); «*От на губку хунт нада чи палтара нада*» (с. Дігтярівка).

Снувати треба було уважно, щоб не помилитися кільком. Якщо ж помилялися, то таку помилку називали *дурнем* (с. Хотіївка), *циганкою* (с. БлISOва) або *діда покласти* (с. Лоска).

Для кожного виробу снували відповідну кількість ниток, які рахували *пасмами*. Рушники ткали на 7–8 пасом, полотно на 10. Чим більший номер, тим тоншою була тканина: «*Як конче сnavать сколько пасам, уже палатно в девять пасам, рушники в сем пасам, у шесть сnavалі, значить кончив сnavать, шисть пасам насnavав, паследній раз як ідеш, дайду да тога, да калочка там*» (с. Іванівка).

Закінчуючи снування, робили помітку на кожному з кілків для того, щоб при тканні знати кількість витканих губ. Помітку могли наносити сажею або в'язати вузлик на останній наснованій нитці: «*Як паследній раз іду уже, шо канчаю я, канчаю я уже все сnavать, шо вже насnavала я, і таді там на першам калку зав'язую, сюди дайшла на край і тут завязала так само*» (с. БлISOва).

Далі основу знімали, сплітаючи в косу. Якщо пряжа була недостатньо крутою, то її запарювали. Окрім запарювання, нитки могли обливати відваром із картоплі або лляного насіння: «*Делалі такий щолак і ції ниткі як... У широт, отакий був, туди складали, а таді кип'ятілі ваду, а таді трошки вади у чугун, а таді заварюває і так ріденька, ріденька, щоб ано було і таді аблівали*» (с. Костобобрів); «*А кип'яткам абдавали. <...> Шоб не була валахата така*» (с. Лоска).

По завершенню підготовчих етапів, переважно в зимовий час, у хаті, у найбільш освітленому місці, ставили ткацький верстат: «*Хто кала краваті паставє, а хто*

где стол стаіт паставіт, шоб вже в акно було відно як нитка парвеца, дак ізвязивать. І скатерті, настольнікі звалі ми, ткалі, перебіралі на достачку, спеціалісти булі, баби такіє перебіралі» (с. Хотіївка).

На території Семенівського та Новгород-Сіверського районів у першій половині ХХ ст. було поширено два види ткацьких верстатів, які вирізнялися особливістю конструкцій та відповідними назвами. Під час обстеження цих районів були зафіксовані такі назви ткацьких верстатів: *верстат* та *кросна* («*Ну так то вже кросни ткуть, дак ніти вже причеплюют. <...> Чапляють, там же б'ють гвозда і чепляют у трям. <...> Б'ють два гвозди. <...> І чаплай, причеплюй, і вони держались, а нагами пересуєш*» (с. Костобобрів); «*Кросни, два бедри таких ходить, бьодри [берда. – Н. Т.] такіє*» (с. Бучки).

Дві найбільші за розмірами бокові частини у ткацькому верстаті називали *статовинами* або *ногами*. До дрібніших частин належать *навој*, *косточки*, *ніти*, *бьорда*, *поножі*. Серед конструкцій ткацьких верстатів Семенівського району виділяється пристрій, у якому нит та бердо кріпилися до стелі. У сволок вбивалися гвіздки або кріпилися кільця, з котрих спускалися мотузки, на кінцях яких були прив'язані гусині кісточки. Саме за допомогою кісточок регулювалася висота розміщення нити: «*А то ж направляли, то више, то ниже, як і ткаць же, дак направляють же, више накручують, ниже апускають. <...> Ізбралі гусей. Туди нада було ладниє, з курей малаватіє, із гусей. <...> Костачки ж із такими тими бубриками, шоб із вірьовки не злазило, і то ж і підтягали ті кросна*» (с. Пушкарі); «*Над нітам, а як же, ані ж далжни костачкі тиє висеть, яні ж передвігаюца, як ти ткєш, а ані ж передвігаюца*» (с. Печенюги).

Назва «кросна» на даній території іноді вживалася у значенні ниток основи, які снувалися або навивалися на воротило ткацького верстата. Наприклад, *снудати кросна* (с. Архипівка) або *навивати кросна* (с. Хотіївка).

Коли верстат було встановлено, починали навивати. Сама жінка не могла навити, тому зазвичай навивали утрьох. При навиванні основи на *навій* її розпускали з коси і розправляли за допомогою гребінки або використовували ритки. У кожен зуб риток розкладали від 4-х до 8-ми ниток. Виконували таку роботу не менше ніж двоє людей, переважно троє. Навивання було одним із важливих процесів, оскільки рівномірність натягнення ниток впливала на якість майбутньої тканини.

Після навивання нитки основи заправляли в нит та бердо. Нит виготовляли завжди власноруч, використовуючи для цього товстіші нитки. На жаль, із опитаних інформантів лише кілька жінок змогли розповісти як його виготовляли: «*Пакойная мамачка рабила нит, сама пряла, сама ткала і сама нит сукала, делала. <...> Ну достачка така я ана пряжу сюди, адін накине отако, адні нитки, далі другіє нитки за тую чаплялося, я не разкажу*» (с. Костобобрів).

При неправильному заправленні нитки в нит або бердо могла утворитися помилка, яка ставала помітною

при тканні, інколи спричиняючи розрив нитки. Якщо рвалася одна з ниток основи, на тканині утворювалася порожня доріжка, яку зашивали голкою, відновлюючи утрачений фрагмент нитки: «А таді нитками зашивають ту. Іголку і нитку, й заштопають, пакуле вже тая нитка, пакуле где бачиш де парвеца» (с. Хотіївка).

Після заправлення ниток основи в нит, далі їх заправляли в бердо. Кожне бердо мало свій розмір і призначалося для виготовлення певних тканин: «Девятка. Паймі, ета десятий номер катушки, васьмьорка, сямьорка, пьтьорка – ета вже меньшає, ета тавстейшає, тавстейшає. Пьтьорка на мєшкі, сямьорка навалочкі у кружкі, от всьо ета. Усьо знаю, дітя» (с. Пушкарі).

Після того, як нитки основи були повністю заправлені, їх підв'язували до вала та закидали першу нитку піткання. Перед тканням нитки піткання намотували на спеціальну паличку – цівку (цилку), яку вставляли в човник для ткання: «Цилка називалась, такая трубачка, деревяна, в нас тут ростє в лєсє такоє дерева, дєрєв'я, што ано мякать тую ведєтоє [вийнята м'яка серцевина з бузинової гілки. – Н. Т.], а трубачка тая астаєца, вот етіє трубачки намативалі. <...> О, бузина» (с. Бучки).

Основними техніками ткання, за допомогою яких створювалися текстильні вироби, були просте полотняне переплетення та різні варіанти чиноватного ткання. Найбільш поширеними були назви: в йолку, в сосонку, в кружку, рядовина. «Такой йолачкай. <...> Шашками. <...> Це вже у бьорда накидалі в ніти. Уже через два ніти дак ано палуцаєца шашками такіми» (с. Костобобрів). «У йолачку, у кружочки» (с. Костобобрів). «То сасонки, то кружки» (с. Іванівка).

Зафіксовано також закладну та перебірну техніку, завдяки яким створювалися кольорові смуги та геометричні візерунки: «Дак два панажі, дак палатно, у чатири панажи – це ж видумувалі то перебірають» (с. Іванівка). Оздоблювали тканину також простими смугами різних кольорів. «Делали узори і в ряди, і в кружки, і це, як це називалися, ну сє вже давно. Були, узори палучалися» (с. Іванівка).

Серед інших, однією з візерункових технік ткання було ткання в шашки. Оздоблення створювалося на чотирьох нитах. Дрібні фактурні геометричні форми, укладені в візерунок, заповнювали всю площину виробу. Тканини з таким типом оздобленням називали рябими, оскільки при тканні використовувалися сірі та вибілені нитки.

Окрім виготовлення тканини з луб'яних волокон, ткали з овечої вовни. Власне технології з обробки вовни та виготовлення пряжі зафіксовано не було, оскільки опитані інформанти не працювали з цим матеріалом, утім дехто з жінок змогли пригадати процес збивання волокон та одяг, який виготовляли з сукна.

Стригли овець раз або двічі на рік: «Ну кагда ж, воть тепєрь. Цім временєм <...> два стріглі – у восінь і весно» (с. Костобобрів). Тканину, виготовлену з овечої шерсті, звалювали майстри в спеціальних валильнях: «І лляним, а ткали вовною. Дак напірники отіє, шоб пір'я не лізло. Валинци валили з вовни. <...> Були такіє валильни-

ки в сєлі. <...> Були тут валильники. <...> Там уже ж така і плата. Хто хлібам, хто чім брав, ну в валинцах хадили, у хароших, у теплих» (с. Лосівка).

З вовни виготовляли великі напірначі, які наповнювали пір'ям та спали на них як на перинах, а іноді і вкривалися ними. «Ткали, а чого ж не ткали і на тєє, напірники шили для падушки дак тєє із вовни ткали і тєє, тонєнько так пряли і ткали тєє і пряли, пряли знов» (с. Погорільці). «Напірники на падушки ткалі і з вовни, авєчак держалі, вовну насілі біть і шоб мягка була. <...> У тое, сюди кудись, забулась як яго називалі, сяло тут, сяло тут пад Шосткай, дак туда насілі біть, а таді прялі, а таді тоже снавалі, о, і ткалі напірники, а таді насілі валіть у гораді іх, напірники ції. <...> [А снували. – Н. Т.] папалам. Адва нитка вовни, адна пряжі. А ткалі вовнай адной» (с. Бирине).

Тканини мали одягове та побутове призначення. Для пошиття одягу ткали переважно просте полотно, а для побутового використання створювали тканини для домашнього інтер'єру та господарства. «Палатно ткалі рушніковає [тканина призначена для виготовлення рушників. – Н. Т.]. От абикнаєнна, як рушніки, тепєрішніє рушніки, такий рушнік так тоже, тольки ж уже ж нестольки насновувалась, як на палатно, а меньше, от мнє нада дєсять чи адінацать, дак я... <...> У йолачку, у прастое, у кружки, у чатири ніти» (с. Архипівка).

Для господарських потреб (мішки, рядна) виготовляли товсті та грубі тканини, для оздоблення житла (рушники, підзорники, настільники) – тонкі, вибілені та орнаментовані: «А, й рушніки, й сарочки і тие падстїлки, всьо ткалі. Усьо ткалі. Таді усі у палатнянам хаділі. Матєрії ше небуло, як привязуть калі в магазін, так таді там очєрєть стаїть із ночі, шоб матєрії тої кусок на плаття на якоє то. А всьо в палатняном, і сарочка, і спадніца, й платя, і хустка, і всьо» (с. Машєво).

Серед асортименту виробів найбільш масовими були рушники. Переважали сіро-білі утиральники, котрі ткали саржевими переплетеннями. Інтер'єрні, святкові та обрядові рушники оздоблювалися тканими кольоровими та візерунковими смугами. Зафіксовані такі назви рушників: багавнік, утиральник, набожник, набожник, арлистий, кролевецкий. Усі вони, окрім утиральника, мали інтер'єрне призначення. «Ну рушнік на ікони, хто., но в нас завут палатєнца [рушник. – Н. Т.], багавнік в нас» (с. Костобобрів). «А набожник... Йон длінейший і трі родачки [узора. – Н. Т.] далжно біть» (с. Леонівка). «Ну єслі так, кагда ж на етіх фатаграфіях вісєла всьо ж, на всю стєну, щас я уже пазнімала вже всьо, так ета, туда ж уже ж можна уже пакарачєй, адін цєт, а багавнік канєшина тут вишиваєца і цєт наверху» (с. Бучки).

У 1960–1970-х рр. у деяких селах виготовляли рушники, оздоблені рослинно-геометричними візерунками. Вони мали значно простіші геометризовані орнаментальні стрічки простих рослинних форм у вигляді листочків та квітів: «Були такіє жєнціни в Горках, шо завєску [рушник на ікони. – Н. Т.] ткали, вишиванням роз-

вами [з візерунком троянд. – Н. Т.] такими. <...> Розами. Вона рисавала. Нарисує, хреціки клітачками, а таді тче, а таді вона вже перетика й тче. У Студьонці баба ткала рушники букетами, ну не папало мне. <...> Сабі вона ткала, просто сабі» (с. Дігтярівка).

Окрім рушників, елементом хатнього інтер'єру був настільник (скатерть, рядовинка), яким застилили стіл: «Так скатерті всі переткані. Перетикалі, да. Делалі взори всякіє красівіє і абгортували тако, от шо. Хоть хто прийде чужий дак недівіліся» (с. Костобобрів). «Рядавинки. Настольник це куплене, а свая рядавинка» (с. Кудлаївка). Їх виготовляли з лляної сировини саржевим або полотняним переплетенням. Ткане оздоблення у вигляді візерунків у кубуки, у бубни створювали за допомогою закладного ткання або технікою під дошку: «Спеціально такіє, шо на настольники. То на палатно, а то на настольники. Рушники ткали в сасонки. І шо, я настольник не бачила шоб ткали в сасонки. Настольники ткали такими і кубиками такими, і такими разними, но красивими» (с. Погорільці). «Один в мене є настольник такий у бубни. <...> Та там такеє, клетки такіє» (с. Лосівка).

Для спання та укривання тіла ткали рядно. Воно мало вигляд великого мішка, який могли наповнювати сіном або пір'ям: «Ше ж адеяла укриваємся, не придумаєм якими, шерстяних не хочем, уже льогкіє, там усякіє, а то ж рядно. Виткеш, матерії наткеш товтай [тканини. – Н. Т.], ета на рядно. Рядно було. Рядно тее пашиєш, а ано ж тяжолає. Ета ж усьо еті рядни, ета ж всьо із етай пнянькі делалася. <...> Зімой у том рядне халадненна у хате, і пад рядном халадне, а яно ж як тяжолає, непаднімеш тога рядна, щас же льогіначкіє адеяли» (с. Леонівка). Для застилення ліжка також виготовляли рядно (рядавину, пастилку, пакривало самоткане). «Вал валили, убілювали, а таді рядовину ткалі, називалась рядавина, ну грубе таке. Шили рядни, вктувались, навалічки на падушки на великіє» (с. Радомка). Їх робили з грубої пряжі, яку пряли з залишків випрядання хорошого тонкого волокна: «Таді його пряли вже, і з сього клоку пастилки ткали, такі шо гоц. <...> Ну таке пакривала самоткане. То таке пастилка, вана аж боляче лежать на йом. <...> Рядно ж ткалося з прядива. <...> Клок, оце ж те вже на пастилки» (с. Дігтярівка). З появою анілінових фарбників рядно оздоблювали кольоровими смугами: «Паследне вже я знаю шо красили і рябіє, і красніє, і чорне, і зелене, і всяке, і таді сткнут пастилку, так вона й красіва» (с. Дігтярівка).

У другій половині ХХ ст. почали виготовляти доріжки. За основу брали ручнопрядені лляні або конопляні нитки; але з другої половини ХХ ст. основу снували з купованої пряжі. Для піткання брали куповані кольорові нитки або смужки, нарізані з тканини чи одягу: «Різали тие трыпки всякіє, ну зношину адежу тоненькими матузачками і на кросни, дак це вже й я, я сама не ткала, а сестри прасла, шоб мені наткала, нарізала мешок клубков, панесла, вона насавала нитак, наткала мені да-

рожак» (с. Радомка). «Так такого, патчуть таді чим хочеш. Дранте диром да таді драли дранки, да все... <...> Ну то ж падереш юбка, кохта, падереш яго. Пав'яжеш, таді перетикали палавичок [доріжка. – Н. Т.]» (с. Кудлаївка).

Отже, інформація, зібрана у селах Семенівського та Новгород-Сіверського районів Чернігівської області, засвідчує, що на сучасному етапі ткацтво як промисел у цьому регіоні відсутнє. У більшості сіл востаннє ткацтвом займалися у середині ХХ ст., про що згадували люди старшого віку, причому ткали їхні матері, а самі вони участі у цьому процесі вже не брали. Та все ж, завдяки матеріалам даного польового дослідження, вдалося визначити характерні назви ткацьких процесів та знарядь, а також основний асортимент текстильних виробів, поширених на означеній території на початку та упродовж ХХ ст.

ДЖЕРЕЛА

1. Дудар О.Т. Народні художні промисли України. Збірник наукових праць. Київ : Наукова думка, 1979. 448 с.
2. Лашук Ю. Народне мистецтво Українського Полісся. Львів : Каменяр, 1992. 134 с.
3. Захарчук-Чугай Р. Народне декоративне мистецтво Українського Полісся. Чорнобильщина. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2007. 336 с.
4. Никорак О. Українська народна тканина ХІХ–ХХ ст.: Типологія, локалізація, художні особливості. Львів : Афіша, 2004. 584 с.
5. Орел Л. Український рушник (історико-культурологічне дослідження). Львів : Кальварія, 2003. 232 с.
6. Селівачов М. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія). Київ : Редакція вісника «Ант», 2005. 406 с.
7. Полесьє. Матеріальна культура / упорядники Бондарчик В.К., Браин І.Н., Бураковская Н.И. АН УССР. Львовское отделение Института искусствоведения, фольклора и этнографии им. М.Ф. Рильского. Киев : Наукова думка, 1988. 448 с.

Telehei N.M. Traditional weaving of Semenivka and Novhorod-Siverskyi districts (according to expeditionary materials of DNTsZKSTK)

The article is devoted to the study of objects of material culture. Historical-geographical and ethnographic factors of formation of folk weaving in Polissia are analyzed. In this study, the fabric is considered as a multifaceted phenomenon of artistic culture. The article analyses the traditional weaving goods of Semenivka and Novhorod-Siverskyi districts. The article covers the features of decoration and technological processes of creation of interior fabrics in the first half of the 20th century.

The author, on the basis of field ethnographic materials, makes an attempt to typologically arrange fabrics for interior, household and clothing purposes. There is a significant influence of material and spiritual culture of the Belarusian ethnos. The author uses the integrated approach caused by need of the involvement of the comparative and historical method which fixes similarity between the cultural phenomena as certificates of community of their origin.

It was found that household fabrics were made of hemp, linen or wool yarn of lower quality, as well as wild plants using mostly the simplest weaving technologies.

Ornamentation features of weaving décor, their dependence from manufacturing techniques, contours of motives, the way of combination single elements into coherent composition were presented. The development of weaving adornment manufacturing techniques is traced. Based on field research the main types of décor and location it on the items are defined as, well as local artistic characteristics are outlined. It is worth noting that the compositional schemes of decoration were transverse and longitudinal striped in three or at least divisional schemes. The fabrics are marked by the measured ornament rhythm recurrence and the emphasis on the essential part of the product. Bright colors in colorful combinations dominate in the decor color scheme. The names of weaving equipment are determined.

The art of weaving of the investigated region is a unique artistic phenomenon that needs preserving for future generations. The results of the study can be used in developing the monographs and publications on the history of weaving in the authentic ethnographic regions of Ukraine.

Key words: tissue, weaving, fiber, towel, postilka, nastilnik, weaving vermouth.

REFERENCES

1. Dudar, O.T. (1979). *Narodni khudozhni promysly Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats [Folk arts and crafts of Ukraine. Collection of scientific works]*. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].
2. Lashchuk, Yu. (1992). *Narodne mystetstvo Ukrainy Polissia [Folk art of Ukrainian Polissya]*. Lviv: Kameniar. [in Ukrainian].
3. Zakharchuk-Chuhai, R. (2007). *Narodne dekoratyvne mystetstvo Ukrainy Polissia. Chornobylshchyna [Folk decorative art of Ukrainian Polissya. Chernobyl]*. Lviv : Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
4. Nykorak, O. (2004). *Ukrainska narodna tkanyna XIX-XX st. : Typolohiia, lokalizatsiia, khudozhni osoblyvosti [Ukrainian folk fabric of the XIX-XX centuries: Typology, localization, artistic features]*. Lviv : Afisha [in Ukrainian].
5. Orel, L. (2003). *Ukrayinskyi rushnyk (istoryko-kulturolohichne doslidzhennia). [Ukrainian towel (historical and cultural research)]*. Lviv : Kalvariia. [in Ukrainian].
6. Selivachov, M. (2005). *Leksykon ukrainskoi ornamentiiky (ikonohrafiia, nominatsiia, stylystyka, typolohiia) [Lexicon of Ukrainian ornamentation (iconography, nomination, stylistics, typology)]*. Kyiv : Redaktsiia visnyka «Ant». [in Ukrainian].
7. Bondarchik, V.K., Brain, I.N., Burakovskaya, N.I. (Comps.) (1988). *Poles'ye. Material'naya kul'tura [Polesie. Material culture]*. AN USSR. L'vovskoye otdeleniye Institutu iskusstvovedeniya, fol'klora i etnografii im. M.F. Ryl'skogo. Kyiv : Naukova dumka. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 28.02.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

УДК 398.1+006.91(477.51)

О.О. Васянович

ТРАДИЦІЙНІ МЕТРОЛОГІЧНІ ЗНАННЯ ЖИТЕЛІВ ПІВНІЧНО-СХІДНОЇ ЧАСТИНИ ЧЕРНІГІВЩИНИ

У статті за польовими матеріалами, зібраними у Семенівському та Новгород-Сіверському районах Чернігівської області, розглянуто одиниці вимірювання довжини, площі, часу, ваги та об'єму. За відсутності годинника вдень слідували за положенням сонця над небосхилом, вимірювали довжину тіні, вночі орієнтувалися за співом півнів. Для визначення довжини, крім метрів, послуговувалися антропологічними мірами, що, відповідно до фізичних властивостей людини, не є сталими одиницями. У досліджуваних районах значне поширення і застосування мають пристрої для зважування – кантирі. За відсутності вагів силючі продукти вимірювали дерев'яними посудинами різної величини, тобто визначали кількість через об'єм. Для вимірювання кількості рідини використовували відро, пляшки різної місткості. Попри уніфікацію метричних одиниць державою, жителі північно-східної частини Чернігівщини в домашніх умовах продовжували послуговуватися досить умовними одиницями вимірювання.

Ключові слова: Чернігівська область, Східне Полісся, народні знання, народна метрологія, державні міри, трансформація.

Народні знання – результат тривалого процесу. Вони ґрунтуються на традиційному досвіді спостереження за природними явищами в певній екологічній системі за допомогою методів, доступних носіям традиційної культури. Значний інтерес до традиційних народних знань нині зумовлений прикладним спрямуванням цієї галу-

зі народної культури, широкими можливостями застосування її багатовікового досвіду в сучасних умовах.

Народні метрологічні знання досі не висвітлені у спеціальному дослідженні, хоча їхні окремі аспекти почали вивчати ще у другій половині XIX ст. [8; 12]. Протягом XX ст. до етнометрологічної тематики зверталися: вітчизняні етнологи, історики І. Єрофієв [6], В. Зінич [7], О. Сидоренко [10]; лінгвісти Й. Дзєндзелівський [5], В. Винник [4]. Історико-етнографічні дослідження, присвячені окремим українським регіонам, також містять відомості з народної метрології [1; 9; 11]. Останніми роками, переважно на Західному Поліссі, народні метрологічні знання студіює С. Чибирак [14; 15]. Окремі аспекти метрологічних мір висвітлені нами стосовно північно-східної частини Чернігівщини [2; 3]. Наявні дослідження не розкривають повною мірою локальні особливості та трансформації народної метрології українців Східного Полісся, тож метою нашого дослідження є аналіз стану побутування традиційних метрологічних знань у другій половині XX – на початку XXI ст. за польовими матеріалами останніх років. Джерельною базою дослідження стали свідчення, зібрані автором у Семенівському (С.) та Новгород-Сіверському (НС.) районах Чернігівської області 2019 р. у складі комплексної історико-етнографічної експедиції, організованої Державним науковим центром захисту культурної спадщини від техногенних катастроф. За польовими матеріалами буде простежено локальні особливості мір довжини, площі, часу, ваги й об'єму жителів північно-східної частини Чернігівщини.

Одиниці вимірювання довжини, площі, часу, ваги та об'єму сформувалися досить давно. У всіх етносів ці міри мають народне походження, проте з виникненням держави починається процес їх уніфікації [1, с. 202]. Оскільки застосування державних мір було обов'язковим лише в торгівлі, то в повсякденному житті поліщуки продовжували послуговуватися власними, народними. Протягом перебування Східного Полісся в складі Радянського Союзу відбувалося нищення приватної власності, тому зникла потреба у народних мірах, що призвело до уніфікації та відповідного скорочення їхнього розмаїття.

Добу традиційно поділяли на чотири частини: ранок, день, вечір, ніч. Потреби в точному визначенні часу майже не було, респонденти зрідка згадують про застосування годинників. За відсутності годинника сонце слугувало основним орієнтиром у визначенні часу вдень. Жителі досліджуваних районів слідували за його положенням на небосхилі: «Казала мама: «Міне не нада вашіє ні часи, ні календарі, я вішла, гляну на сонце і скажу тябе якеє время. Гляну на сонцу і знаю, котре время»» (Тимонович С.); «Пабачать, кажуть, сонце в абеди, пара на абед. Вісока так, дівтица – в абеди сонца. Нада на абед садітица» (Бирине НС.); «Сонце на який бачок, уже часи зналі: ета в абед, ета в полудень – ета